

Practici și ritualuri magice în cadrul obiceiurilor calendaristice din Cajvana

Părăscuța-Minodora CONSTANTINESCU (DRANCA)

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava
minodora_dranca@yahoo.com

Abstract: Cajvana is a folkloric area steeped in ancient beliefs and practices, where rituals and magical practices are exercised.

The present work aims to highlight the rituals and magical practices that take place today during the calendar celebrations throughout the year, the fundamental landmarks being the three major holidays, Christmas, Easter and Easter Sunday (Pentecost).

The informants identified magical-ritual practices for fertility and rich fruit specific to the customs of the New Year, Epiphany, Midsummer, St. George or St. Nicholas, but also practices for finding the ursuit exercised during the celebrations of St. Andrew or Midsummer, rituals practiced for well-being, prosperity, health, energy, for Flowers, Easter and New Year or customs of prohibition in order not to attract evil (damage, disease, evil spirits) to the family or household.

Keywords: *traditions, custom, magic ritual, calendar holidays, Cajvana.*

Vatra folclorică Cajvana, prin ambundența ritualurilor practicate, permite identificarea unor elemente specifice obiceiurilor magice din cadrul sărbătorilor calendaristice de peste an. Zona poartă o încărcătură mitică specifică spațiului bucovinean, cu unele diferențieri față de celelalte zone.

Cercetările efectuate pe teren conturează un spațiu păstrător al tradițiilor și obiceiurilor, un spațiu în care se mai practică ritualuri magice în scop ludic și permit identificarea unor manifestări care trec de la universul magic la cel civilizator. Din declarațiile repondenților se poate constata că s-au trezit într-un spațiu cu o mare încărcătură spirituală datorită ritualurilor și practicilor magice. Sărbătorile mari sunt marcate prin practicarea anumitor ritualuri care s-au păstrat până în contemporaneitate.

Nicolae Cojocaru în volumul al II-lea al trilogiei *Istoria tradițiilor și obiceiurilor la români*, intitulat *Ciclul calendaristic*, descrie în amănunt manifestările din cadrul sărbătorilor calendaristice din Bucovina și din alte zone ale țării, Cajvana nefăcând parte din aria lui de cercetare. Se poate constata că unele practici coincid cu cele prezentate de Nicolae Cojocaru, dar apar și elemente noi, cum ar fi furatul din coșurile de Paști, sau faptul că la Cajvana merg doar bărbații la *Sfîntirea păștii*.

De remarcat este că unele „obiceiuri calendaristice alcătuiesc o clasă extrem de cuprinzătoare de manifestări spirituale” (Eretescu 2004: 26).

„Majoritatea ritualurilor obiceiurilor calendaristice se desfășoară la o dată fixă sau într-un interval delimitat (Eretescu 2004: 27), practicile magice pentru ursit se efectuează în noaptea de Sfântul Andrei, practicile magice pentru sporul recoltei se practică în noaptea de Sânziene.

Nicolae Cojocaru menționează faptul că:

Etnologii au împărțit sărbătorile în mod diferit: unii după anotimpuri, alții după criteriile de cult. (Cojocaru 2012: 29)

În ceea ce privește prezentarea cercetării practicilor și ritualurilor magice în cadrul obiceiurilor calendaristice din Cajvana, se va utiliza structurarea în funcție de anotimp. Obișnuim să ne organizăm existența orientându-ne după un sistem de măsurare a timpului. Pentru țaran, calendarul nu este doar o socoteală, ci el cuprinde sărbători ce presupun „manifestări după un anume program mistic, regulat și etern” (Băncilă 1976: 28).

De ce practică țaranii ritualuri magice la sărbătorile calendaristice? Deoarece, așa cum menționa Ernest Bernea:

calendarul pentru țaranul român nu a fost ca pentru noi toți, un produs al voinței omenești care a măsurat bine timpul după mersul corpurilor sistemului solar, pentru uzul zilnic al omului, ci un fenomen spiritual mult mai adânc și mai semnificativ. Cu toate că timpul este de fapt numai o condiție în desfășurare și eficacitatea actelor spirituale, distincția între sacru și profan s-a impus și în acest câmp al vieții. Așa s crede că a luat naștere sărbătoarea, zi deosebită ca natură de celelalte. (Bernea 1986: 203)

Cele douăsprezece zile ale sărbătorilor de iarnă care încep în Ajunul Crăciunului și se încheie în ziua Bobotezei reprezintă perioada cea mai încărcată de obiceiuri agrare și practici magice din calendarul creștin. Nicolae Constantinescu este de părere că:

cele 12 zile refac, în sistemul gândirii simbolice tradiționale, însuși structura anului calendaristic, fiecare zi corespunzând uneia dintre cele 12 luni ale anului. (Constantinescu 2007: 59)

Ciclul sărbătorilor de iarnă este precedat de sărbătoarea Sfântului Andrei, o sărbătoare bogată în practici magice de găsire a ursitului. Tinerele fete de la Cajvana găsesc și astăzi prilej de întâlnire pentru a le practica în scop ludic. Într-adevăr, nu mai leagă parii de la gard la miez de noapte, ci se rezumă la folosirea busuiocului și a apei neînțelepte pentru a visa ursitul.

Colindatul în seara ajunului Crăciunului, pe lângă faptul că vestește nașterea pruncului Iisus, aduce familiilor și urări de fericire, belșug, sănătate. Refuzul de a primi colindători atrage necazuri asupra familiei, mai mult, până în urmă cu câțiva ani s-a practicat descolindatul, un gest ritualic care implica formule incantatorii aducătoare de rău, de necaz, pagubă, revers malefic al colindatului și gesturi agresive precum smulsul porților.

Potrivit etnologului Romulus Vulcănescu, cea mai veche formă a teatrului popular ține de tradiția mascării ritualice. Dacă în ritologia primitivă masca avea efectul transcenderii într-un timp și spațiu solicitat, realizând o

transfigurare mitică, treptat, sub acțiunea anumitor influențe, aceasta a suferit mutații esențiale căpătând o conotație ludică.

Cercetătorii susțin ipoteza conform căreia teatrul popular a cunoscut la origini niște valențe magice, subordonate cultului, care, odată cu mutațiile din mediul folcloric au suferit modificări de percepere sacră a fenomenului. Jocul cu măști ocupă un loc central în rândul procesiunilor de Anul Nou, fiind structurat în trei etape: dans = viață, cădere = moarte, dans = înviere (Doina Istfănoni). Acest ritual viață – moarte – înviere este caracteristic măștilor cornute care constituie un tip special de mascați. *Jocul Caprei*, care se mai practică la Cajvana în cadrul sărbătorilor și festivalurilor, este un joc care marchează schimbarea anului vechi, an vlăguit, obosit, epuizat, bătrân, consumat, cu un nou an, ale cărui forțe trebuie să își găsească făgașul normal. Înnoirea simbolică a timpului oferă posibilitatea să fie desfășurate anumite manifestări magico-religioase, menite să transfere energiile fecundității, ale belșugului în spațiul uman. În această perioadă spiritele morților revin printre cei vii, iar apariția lor simbolică sub forma alaiurilor cu măști „regenerează și sanctifică lumea” (Eliade 1978: 40-41).

La Cajvana se mai practică încă *Jocul Caprei*, dar mai ales *Jocul mascaților* (ritual care s-a manifestat chiar și în perioada de restricții din cauza epidemiei Covid). *Jocul Caprei* este însoțit de versuri și dialoguri între actanți. Capra și ceilalți membri încheie piesa printr-un joc și urări de prosperitate și sănătate. Jocurile cu măști zoomorfe simbolizează moartea și reînvierea. *Jocul mascaților* este cel mai popular ritual din ajunul Anului Nou la Cajvana, nici interdicțiile impuse de pandemie nu i-au oprit pe tinerii căjvăneni să se manifeste zgomotos prin intermediul zecilor de *talângi/droange* legate în jurul trupului. Această manifestare reprezintă o refulare a energiilor acumulate pe tot parcursul anului. Drongile pot avea corespondență în talângile pe care le poartă vacile și oile la gât, precum și zurgălăii care se pun iarna cailor la căpăstru.

În ajunul Anului Nou mai există o practică păstrată până în zilele noastre: dacă un copil (bebeluș) nu vorbește sau vorbește greu, i se dă să bea apă din clopoțelul primului urător care apare la ușă, cu scopul de a i se dezlega limba, graiul, asemeni limbii clopotului.

Umblatul cu *plugușorul* sau cu *buhaiul* este un ritual agrar cu un scenariu ritual – magic complex în cadrul căruia se întâlnesc acte rituale precum pocnitul din bici, trasul plugului, sunetul clopotului (de la gâtul buhailor), sunetele mugetelor produse de vite, însoțite de versuri lungi recitate cu o anumită intonație în concordanță cu sunetele clopotului, care evocă istoria cultivării ogorului: „aratul, semănatul grâului, seceratul, legatul snopilor, treieratul, măcinatul și la sfârșit, coacerea pâinii” (Caraman 1983: 514).

De aici, probabil, vine și datina de a dărui colaci celor care ură pe la casele oamenilor. Darul (colacul) este înzestrat cu valențele magice ale unui act ce influențează gândirea și comportamentul prin simbolistică, atitudini și gest, ca modalitate comportamentală de exprimare a sentimentelor. Informatorii au relatat că pentru rude, nepoți, fini, se pregăteau colaci mai mari, mai înfloriți, special făcuți pentru aceștia. Colacul împletit rotund, cu gaură la mijloc poate fi interpretat ca un simbol al răsplătii soarelui care va asigura belșug și recolte fertile în noul interval temporal.

Se poate remarca că orațiile de la finalul urăturii și-au pierdut din nota de sobrietate și solemnitate proprie creațiilor rituale, prin încărcătura mesajului magic, suferind efecte ale procesului de demagizare, de pierdere a tonalității grave, unde descrierea muncilor nu mai mizează pe forța magică a cuvântului aducător de rod, devenind mai mult un imn la adresa *colacului ritual*, dar și un elogiu adus gazdei pentru darul ritual oferit cetii de urători.

Totodată, au apărut contaminări cu alte tipuri de orații (de exemplu, de bani) care accentuează procesul de desacralizare și deritualizare a textelor specifice, ajungându-se la „umbrirea aproape totală a textului specific cu caracter agrar” (Adăscăliței 1983: 87).

Aceste practici ritual-magice agrare cu privire la drumul bobului de grâu se regăsesc și în ritualul care se desfășoară în dimineața Anului Nou, numit *Semănatul*. Copiii aruncă cu boabe de grâu în casa gospodarilor, făcând urări de vreme bună și roade bogate.

Boboteaza, ca ultim segment al sărbătorilor de iarnă, reiterează motive specifice tuturor momentelor de reînnoire a timpului. Apa sfințită, actele profilactice și augurale, divinația erotică și alungarea duhurilor rele preced această importantă sărbătoare.

În ajunul Bobotezei se sfințește casa într-un ritual de purificare și fertilizare cu valențe apotropaice. Se consideră că dacă cineva nu primește preotul pentru a sfinți gospodăria este semn de nenorocire tot anul. Prezența preotului în casă este semn de purificare și de noroc. La casele unde sunt fete, preotul se așază pe pat sau pe scaun, „*ca să stea cloștele pe ouă și pețitorii la fete*”. În ziua Bobotezei, cu apa sfințită se stropește casa și gospodăria, animalele și grădina, dar și mormintele celor adormiți, cu scopul de a alunga duhurile necurate, ca să fie cu spor și roade bogate. De la biserică se aduc și paie sfințite care se leagă la adăposturile animalelor, la crengile copacilor, se înfingeau în nuiile pe straturile din grădină cu scop de fertilitate și rod bogat. Aghiasma se păstrează cu mare grijă pentru a fi folosită în ritualuri de descântare sau de dezlegare sau băută de leac ori pentru răni. Gerul Bobotezei este un element ce prevestește vremea și belșugul din noul an. Din această zi se instalează interdicția de a se spăla rufe timp de șapte zile, cât se consideră că toată apa e aghiasmă și ar fi mare păcat să o folosești la spălat.

Această sărbătoare conține o paletă largă de simboluri:

În tradiția populară, acestei sărbători creștine i s-au incorporat multe elemente ale unor rituri ancestrale de fertilitate, de purificare, de cinstire a sacralității apei și a focului. (Evseev 1999: 64)

Pentru comunitatea românească, implicit și pentru cea din Cajvana, cele trei mari sărbători, Crăciunul, Sfintele Paști și Rusaliile/Duminica Mare, sunt repere fundamentale pentru existența comunității, marcând secvențele temporale. Ciclul sărbătorilor de primăvară are ca centru de interes sărbătorile pascale. În funcție de aceasta putem stabili o perioadă prepascală, numită a Triodului, perioada postului Paștilor (șapte săptămâni), numit și Păresimi, iar cea de-a treia perioadă este până la Duminica Mare/Rusalii, perioadă de cinzeci

de zile, numită Cinzecimea. În această perioadă se face un transfer de autoritate rituală de la grupul masculin la cel feminin. (Sabina Ispas)

Dacă pe tot parcursul sărbătorilor de iarnă autoritatea masculină a acționat și a fost în centrul atenției prin cetele de urători, bandele de haiduci, mascați, irozi, iată că acest ciclu al sărbătorilor de primăvară găsesc în centrul atenției partea feminină.

Începând cu prima zi a lunii martie, se instituie progresiv autoritatea feminină, personalitatea femeii fiind asociată timpului ritual de-a lungul a nouă zile cunoscute sub numele de *Zilele Babelor*. Cele nouă zile ale Babelor se încheie cu comemorarea celor 40 de mucenici creștini din Sevastia. Femeia este actantul principal care îndeplinește ritualul dedicat celor adormiți din neam, alături de mucenici, împletind patruzeci de *sfințișori* sau *mucenici* în forma cifrei 8, care se coc în cuptor, apoi sunt unși cu miere și cu nucă. În timpuri mai vechi mucenicii se fierbeau, nu se coceau. Aceștia sunt dați spre pomană spre a fi consumați ca hrană spirituală. Forma pe care o au poate face trimiteri și către infinitate. Ziua de Mucenici păstrează urme rituale ale unui străvechi început de An agrar celebrat la echinocțiul de primăvară, 9 martie pe Stil vechi, hotar între iarnă și vară, între zilele aprige ale Dochiei și zilele călduroase ale Moșilor. În ziua de Mucenici s-au suprapus două sărbători de înnoire sezonieră a timpului: ultima zi a Babei Dochia când, conform tradiției, moare și se preface în stană de piatră, și prima zi a Moșilor, jertfiți și transformați în cenușă pe rugul funerar pentru dreapta lor credință.

Sărbătoarea Sfântului Gheorghe, sărbătoare cu dată fixă, este una de mare însemnătate pentru comunitatea din Cajvana. Cu această ocazie se desfășoară o serie de ritualuri magico-agrar. În această zi se pune *glie*, adică o bucată de brazdă de iarbă verde, pe stâlpii porților, iar în glie se înfige o creangă de salcie. Acest ritual simbolizează deștelenirea ogorului, iar ramul de salcie reprezintă rodul bogat, salcia fiind un arbore care se adaptează foarte repede la mediu. Repondenții ne-au informat că tradiția spune că „cu o săptămână înainte și una după Sfântul Gheorghe este perioada optimă pentru a însămânța ogorul”. Sărbătoarea are o simbolistică aparte și pentru vite. În ajunul sărbătorii există obiceiul de a urca oile și vacile la stână, departe de sat, pentru a le proteja de acțiunea strigoilor care urmăreau să le ia mana, ritual cu scop protector.

Sărbătoarea Floriilor se prăznuiește în ultima duminică din Păresimi, adică în duminica dinaintea Paștilor. Oamenii cinstesc Floriile cu ramuri de salcie înmugurită, muguri numiți *mâțișori*. Ele sunt simbolul vegetației reînviată primavara. Ramurile sunt sfințite la slujba de la biserică apoi sunt aduse acasă și așezate cu mare grijă la icoane, la adăposturile animalelor sau în grădină. Sunt considerate a avea puteri magice de protecție împotriva relelor sau cu puteri vindecătoare. Ramurile sunt păstrate până anul viitor când sunt înlocuite cu alte crenguțe noi. Meteorologia populară susține că așa cum va fi vremea în ziua de Florii, așa va fi și de Paști.

Sfintele Paști este o sărbătoare în care abundă ritualurile și practicile magice. Oul este simbolul începutului și nemuririi, al învierii și renașterii ciclice. Datinile și credințele creștine s-au contopit cu tradițiile legate de venirea primăverii și a renașterii naturii, a unor fenomene naturale sau practici magice legate de fertilitate, practicate încă în contemporaneitate. Oul joacă rolul

imaginii clișeu din care s-a născut lumea. Imaginea arhitepală a oului a fost preluată de creștinism și înnobilată cu multiple semnificații. Coaja lui semnifică poarta mormântului pe care Mântuitorul a spart-o și a înviat. Culoarea roșie reprezintă sângele acestuia, iar ciocnitul lor simbolizează Învierea lui Iisus.

La Cajvana, în dimineața zilei de Paști, după ce partea masculină a familiei se întoarce de la sfințitul păștii și aduce și ouă sfințite, se pune într-un vas apă, un ou roșu sfințit și câteva monede, apoi cu această apă se spală întreaga familie pe față. Acest ritual magic are rolul de a aduce binefaceri celor care îl practică spre a fi sănătoși și roșii în obraji asemeni oului, semn al vigurozității și să fie iuți ca argintul tot anul.

Spre deosebire de localitățile învecinate, la Cajvana nu se permite a merge la sfințit coșul partea femeiască, doar atunci când femeia este văduvă și nu are feciori. Bărbații trebuie să fie cu mare băgare de seamă, întrucât un alt obicei desfășurat în scop ludic este furatul din coș. Se fură slănina, brânza sau alte alimente pe care le-a pus gospodina în coș.

Cu ocazia acestei sărbători se coace pasca, un aliment care se prepară doar o dată pe an, de Sfintele Paști. Lumânarea de la Înviere este unul dintre simbolurile de mare însemnătate ritualică. Această lumânare, împreună cu lumina Învierii sunt duse la cimitir unde se aprind lumânări sau candelile pentru sufletele celor adormiți, apoi aceasta se aduce acasă, unde se poartă prin toate încăperile, în scop purificator, pentru binefaceri, liniște, înțelegere, te ferește de rău și de primejdii. Reprezintă simbolul biruinței vieții asupra morții și a biruinței asupra păcatului. Lumânarea rămasă se păstrează cu grijă și se utilizează pe parcursul anului în practici magice cu rol protector, de alungare a fenomenelor naturii periculoase, cum ar fi furtuni, vijelii.

De la Paști până la Înălțarea Domnului, la Cajvana nu se lucrează joia. Nu se merge la câmp, în grădină, nu se coase, nu se face lucru femeiesc, se lucrează doar în cadrul clăcilor, dacă este cazul.

Sărbătoarea Sânzienelor este una care a supraviețuit peste timp în comunitatea căjvănenilor. Ea este asociată cu lumina, focul, soarele, cu sacrul și profanul, cu cerul și pământul. De Sânzienie se celebrează conectarea cu natura, cu viața. Se consideră, în rândul localnicilor, că după această sărbătoare plantele nu mai cresc, nu se mai dezvoltă. Astăzi, în Cajvana, Sânzienele sunt celebrate de toată comunitatea, în special de copii și tineri, dar și de persoane mai în vârstă. Sărbătoarea stă sub semnul focului și soarelui, care determină răsăritul și apusul, simboluri ale nașterii, morții și a renașterii.

La răscrucile drumurilor fetele se întâlnesc cu feciorii care doresc să se însoare, se crede că în această noapte se descătușează puterile cerului și se unesc cu cele ale pământului pentru a ajuta tot ce este viu să crească, să se înmulțească și să se răspândească. Femeile împletesc cruci din flori de sânziene și le așază la uși și la ferestre, ritual cu scop de alungare a forțelor malefice sau pentru protejarea animalelor împotriva bolilor.

Ritualurile din cadrul acestei sărbători orbitează în jurul practicilor privind căutarea alesului în vederea căsătoriei. Băieții împleteau cercuri din paie și nuiete și le rostogoleau la vale de pe colinele mai înalte, semnificând ciclul vieții, nașterea, atunci când văpaia cuprindea cercul și moartea când acestea fumegau și se stingeau. Astăzi, aceste focuri sacre sunt organizate la

răscruți de drumuri, simbolizând purificarea, curățarea pământului de toată necurăția adunată, de a alunga forțele malefice, dar și cu scop de recreere. Tinerii sar peste focuri și strigă „Sânziene, foc și pene!”, săritul peste foc are scopul de a te face ușor, sprinten, la fel ca penele. Fetele împletesc coroane din flori galbene de sânziene pe care le aruncă peste acoperiș, dacă cununa rămâne pe acoperiș înseamnă că se va căsători în anul respectiv.

Prin stilul de viață, relațiile sociale, credință și credințe populare, căjvănenii au reușit să perpetueze o bună parte a datinilor și ritualurilor populare strămoșești.

De-a lungul timpului însă, aceste ritualuri și practici magice suferă modificări, atât de structură, cât și de simbolică. Este necesar să observăm și să continuăm cercetarea în direcțiile spre care se îndreaptă, să identificăm factorii care determină înnoirile care apar în desfășurarea acestora sau cauzele care duc la dispariția unor obiceiuri.

BIBLIOGRAFIE

- Adăscăliței 1983: Vasile Adăscăliței, *Istoria unui obicei. Plugușorul*, Iași, Editura Junimea.
- Băncilă 1976: Vasile Băncilă, *Duhul sărbătorii. Ediție îngrijită de Ileana Băncilă*, București, Editura Anastasia.
- Bernea 1986: Ernest Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești*, București, Editura Cartea românească.
- Caraman 1983: Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi și alte popoare*, București, Editura Minerva.
- Cojocaru 2012: Nicolae Cojocaru, *Istoria tradițiilor și obiceiurilor la români – vol. II*, București, Editura Etnologică.
- Constantinescu 2007: Nicolae Constantinescu, *Moarte și re-naștere (nașterea din nou) din perspectivă antropologică și teologică*, Alba-Iulia, Editura Reîntregirea.
- Eliade 1978: Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, București, Editura Univers
- Eretescu 2004: Constantin Eretescu, *Folclorul literar al românilor. O privire contemporană*, București, Editura Compania.
- Evseev 1999: Ivan Evseev, *Enciclopedia simbolurilor și semnelor culturale*, Timișoara, Editura Amarcord

